

декабр • 1971

У
ЛАУЗ

12

ПОЛЬСЬКА
СЕМІНАРІЯ

ХОРУЗУН ахырыңчы банындан бир аз кечмиш, Гәшәм киши афтафаны эллине алыб һәјәтә дүшдү, амма бахыб көрдү ки, женә чискинләјир, өзү дә лап сојугдур, тәзәдән артырмаја галхыб мүһарибәдән галма шинелини ағ туман-көјнәјинин үстүндән чијиннә салды вә сидги-үрәкдән әснәјиб һәлә дә үшүјә-үшүјә һәјәттин ашағы башына тәрәф кетди.

Бу ил пајыз кеч кәлмишди, амма јаман кәлмишди,—дөрд күн иди кәндә һава ачылмырды, елә һеј сысга-сысга чискинләјирди, бирдәфәлик шыдырғы јағмырды ки, адамын чаны гуртарсын; бу күн дә дејәсэн елә-һелә олачагды.

Ајна арвад артырмаја чыхыб һәјәтә бојланды вә үрәјиндә һаванын гарасына дејинди.

Амма бу саат бу евдә бир адам да варды ки, бу кечикмиш пајыз да, бу зәһләтәкән чискин дә онун һеч вечинә дејилди, чүнки һәмин адам — Аллаһверди — кефлә јатырды исти јорған-дөшәјиндә, һәм дә јуху кө-

үрдү. Көрүрдү ки, тәзә ајаггабы кејиб, тәзә костјум кејиб, бојнуна да галстук тахыб дајаныб рајон мәркәзиндәки дәлләкхананын габағында, башында да шәһәрдән кәлән кинооператоруи папағындан бир папаг. Һамы һејрәтлә каһ Аллаһвердијә бахырды, каһ да Аллаһвердинин башына гојдуғу бу әчанб папаға. Аллаһверди өзү дә јухуиун ичиндә күлүрдү башына гојдуғу бу папаға, амма ејин заманда һәм дә гүрурланырды. Көрдү ки, дәдәси базар башындан она сары кәлир. Доғрудан да Аллаһвердинин дәдәси оғлуна јахынлашыб башына гојдуғу папаға бахды вә һәмишәки зәһмлә сорушду:

— О нәди ә, гојмусан башына?

Аллаһверди ағзыны ачмаға мачал тапмамыш дәдәси женә нә исә ғыштырды.

ЕЛЧИН

Гөшәм киши артырмада дајаныб јенә үзүң Аллаһверди јатан отага сары тутду вә гышјырды:

— Ә, Аллаһверди, күң күнортаны кемди, дурсана!

Аллаһверди вар күчү илә чалышды ки, район мәркәзиндәки дәллекхананың јанында һеч һара кетмәсин, амма мүмкүн олмады, чүнки Гөшәм киши бу дәфә ачыг-ашкар һәдә-горху кәлди:

— Ә, Аллаһверди!

Аллаһверди һәлә дә көзүңү ачмајыб ишти јорган-дөшәңиди бу сәһәр ахырыңчы дәсти кәрәңшид—билдири ки, бир аздан бу ифтин дә, бу јухуну да һәјәтдәки боз пәјиз әвәз еләчәк—сонра көзүңү ачыб зогалы боја илә рәңклекдикләри тавана бахды вә әринә-әринә сорушду:

— Нәди сә?

Әлбәтә, Аллаһверди өзү лап јахшыча билдири ки, иш нә јәрдәдир: һөһишәки ки-ми, әввәлчәк көјдәмир үркәни төвләдән чыхарыб арха сувармага апармалыды, сонра гајдыб Гызыл инәји нахыра гошмалыды, сонра бир-иһи гучаг одун дограмалыды, сонра да ишти сүдә пендир-лавашыны јејди дәрәс кәтмәлијди. Буналарын һамысыны јахшы билдири, амма һәр дәфә дә дәрәс һәлә ики саат галмыш јухудан дурмаг мүсәбат иди онун үчүн, әләхәүсәс да пәјизын бу чискиннәдә.

Еји јох, аз галмышды, лап аз галмышды Бақия кәдиб институт кирмәјинә: гыш кәдиб кечәчәкди, јаз кәдиб кечәчәкди, сонра да јаз кәләчәкди—имтаһан имтаһан да-лыңча—сонра да худаһафиз көјдәмир үркәк, худаһафиз Гызыл инәк, худаһафиз воләс саплы балта. Имтаһанлар чәтин олмагачды—ајдын мәсәләдир—амма нә гәләр чәтин олса да, сәһирин көзү ачылмамыш һөвләк ишти јорган-дөшәкдән галыхы пәјизын чискиннә кирмәкдән мин дәфә асанды.

Гөшәм кишини лап сәбри түкәнмишди:

— Ә, нолдун!

— Дурдум сә, дурдум!—Аллаһверди јорганы үстүндән атыб чарнајыда отурду, јекә ајагларынын алтындакы чөкмәдә тохунмуш чейнә сүрүсүнә бахды, сонра гызармыш көзләрини гырпа-гырпа кәјинмәјә башлады.

Гөшәм киши Гызыл инәји төвләдән чыхарыб артырманын алтына чәкди. Гызыл инәји бузову да гүрүгүнү јеләләјә-јеләләјә чаңфәшәилыгла дүшүдү анысынын далына.

Үшүјә-үшүјә артырмадакы әдүзүјүндә хала хәтрин галмасын јујууан Аллаһвердиниң бузова јазыгы кәлди ва үрәјиндә фикирләшди ки, ај јазыг бузов, сәнин тәғсирин нәдир ки, күл киши төвләни гојуб дүшүрсән бу сысга чискинни алтына.

Гөшәм киши бузову чаты илә Гызыл инәјин габаг гачына бағлады, Аллаһвердиниң анысы Ајна арвад да артырманын алтында јерә чөкүб сәринчи гојду ики дизиини арасына ва башлады инәји сағмага.

Аллаһверди әринә-әринә ашағы дүшүб саламсыз-кәламсыз төвләјә тәрәф кетди, ичәри қорал көјдәмир үркәни ахурдан ачды, чиләву атын башына кечириб дарталарга һәјәтә чыхарды, дарвазаның галыасыны итәләјиб көјдәмир үркәнин чылап беллиңә туланды: чаван вә сәлам ат өз јолуну таныјырды ва өз ишини дә билдири.

Аллаһвердиниң синиф јолдашы, јәјин Аллаһверди илә бирликдә кәндәки мөктәбин онунчу синифдә ахујан Мәлик дә һөһишәки ки-ми әсәјә-әсәјә отурушуду кәһр мајдајларынын беллиңә вә кәһр мајдан да әдәб-арханла архлан су иңирди, алапача дајнасы дә бөјрүндә. Аллаһвердиниң көрәндә Мәликин биринчи сөзү бу олды ки, Сафтәр мүәллим хәстәләниб, дәрәс кәлмәјәчәк.

Јухудан кал дурдуғуна көрә һәлә дә ајнасы ачылмамыш Аллаһверди көзләрини гырпа-гырпа:

— Ба?—деди вә үрәјиндә фикирләшди ки. јазыг Сафтәр мүәллим нәјәсин, белә сарг һаваяј да ревматизм таб кәтирәр? — Ревматизми галыхы?

Мәлик әснәмәјинә ара вермәдән:

— Нә, — деди.

Сафтәр мүәллим Мәликилин һәјәтбир гоһушу иди, физика мүәллими иди вә бә күн дә биринчи дәрәс физика дәрси иди; дәмәли бу күн биринчи дәрәс олмајагачды.

Кәһр мајдан сүдан дојуб бојуну галдырды, әввәлчә архин о бири тәјибдакы һејва ағачларына бахды, сонра јәнә башыны ашағы салыб архин гырағында тәзә көјөрмиш пәјиз отундан отламага башлады. Мәлик чиләву чөкб:

— Чәфәр рајона кедир. — деди. — Ахшама кино кәтирәчәк. Аллаһверди јенә дә:

— Ба? — деди вә көјдәмир үркәнин архдан су дүмләсинә тамаша еләди.

Чәфәр Мәликин бөјүк гардашы иди, өзү дә киноеханик иди, ики күндән бир, үч күн-

дән бир рајондан филм кәтирди, ахшама клубда кәсторијди. Киноеханик Чәфәр кәндәки чаванларын арасында һөрмәтли алам иди, амма һөһиң әлбәт пәпағлы кинооператор Бақыдан кәлиб бу кәндә чыхалды Чәфәрнин һөрмәтинә бир аз хәләд тохунмушду, чүнки мәлүм олумшду ки, дөвәдән бөјүк фил вар, јәјин мәлүм олумшду ки, бир вар һыггана-һыггана вәлосиһәлә бурадан рајона келәсин, һыггана-һыггана да орадән бура филм кәтирсән, бир дә вар ки, пар-пар парылдајан апараты әлиһә алыб тутасан көзүңүн тушуна вә башлајасан өзүн филм чөкмәјә.

Бақыдан кәлән кинооператор дәрд күн иди ки, кәндә иди, өзү дә галырды Аллаһвердиклән ики ев јухарыда олан Сәлман кишикилдә. Дәрд күн иди кәлмиши, амма һеч нә чәк билмәмишиди, дејирди ки, һавә пәшад, кәрәк күн чыхсын.

Һөһиң кинооператорун башына гојдуғу гырмызы папаг Аллаһвердиниң јадына дүшү вә бајаг көрдүјү јухуну да хатырлады вә фикирләшди ки, нә мүһасибәтлә бу гырмызы мөхмәр папағы башына гојуб рајондакы дәллекхананың габағында дурмалымыш? Орасыны да фикирләшди ки, ахыр күнләр елә һеј сәфәһ јухулар көрүр.

Аллаһверди гајдыб һәјәтләрини кирәндә Ајна арвад бузову ачыб бурахмышды Гызыл инәјин алтына вә бузов да анысынын әмчәјини әзмәкдә иди.

Ајна арвад артырманын алтында көрпүндән һөрүлүш күрәдә очаг чатыб мис гәздән сүдә гайнадырды.

Гөшәм киши күрәклә төвләнини пәјинини күрүјүб гуртармышды.

Аллаһверди атын беллиндән атылыб көјдәмир үркәни төвләјә кәтирди, дәмәр гашовла тумарламага башлады.

Гөшәм киши хәлбирдән кечтирдји бешалты тоша овуч арпаны кәтириб ахура төкдү вә ахурдакы самалда гарышдырды, сонра дәмәр гашову Аллаһвердидән алыб:

— Јери, бир-иһи гучаг одун јар—деди.

Аллаһверди төвләдән чыхыб артырманын алтында бир тәрәфә дәрәстәнин јыгылмыш одундан бир јекә гучаг көтүрдү вә һәјәтин ортасындакы јоргун көтүјүн јаына кәлиб јармага башлады. О, вәләс саплы балтаны башынын үстүна галдырды одуналары бир-бир јардыгача бәдзини бир истиклик кәлди, чаны гызышмага башлады, јаваш-јаваш тәрәдән вә јаваш-јаваш да бу чискинли па-

жыын үрәк гысан әһвал-руһиңјәсин чыхды кетди ишинин далына.

Аллаһверди зырпы кәлиб парчасына мөһкам бир балта илишидириб буғлана-буғлана һәлә:

— Сафтәр мүәллим хәстәләниб јенә, биринчи дәрсимиз олмајагач.

Артырманың пиллакәһиндә отуруб ач гарына папирос чөкә-чөкә Гызыл инәји алтындакы бузова тамаша еләд Гөшәм киши сорушду:

— Јенә ајағынын јелиди?

— Нә. — Аллаһверди пәлид парчасыны тәң ики јерә бөлдү вә фикирләшди ки, бөлдир көнд һәјәти, һамы бир-иһини таныјыр вә һамы да билир ки, ким һансы дәрдә мүбталәдир.

Бурасы доғру иди ки, Аллаһверди шәһәр һәјәти көрмәмиши, јәјин дәләси илә Бақия кәндәдә һәр дәфә иһи-чү күндән артыг галмышыды дајысыкилдә, амма орасы да доғру иди ки, Аллаһверди кәнд һәјәти барәдә филсәфәјә гапыларды, чүнки Аллаһверди һисс еләјирди шәһәр һәјәтинә; јәјин өзү өзүнү кәтирди көзләриниң габағына вә көзләриниң габағында да күнләрлә јашајырды шәһәрә: сәһәр-сәһәр гәһвәханая кириб сосиса јейрди, күнорта стадиона кәдиб футбола бахырды, ахшамаҗағы һеч вахт көрмәјин адамларын арасында кәзшиһә.

Бундан көвәл шәј вар ки, һәр күн тәзә адамлар көрсән? Јәјин бундан көвәл шәј вар ки, һәр күн јухудан дурасан вә бүтүн күн әриндә күчәләрдә, мағазаларда, бағда-бағатда индијәчән көрмәјини адамлар көрсән?

Ғабгалар — үч-дәрд ил бундан әввәл, Бақыдан кәлән асфалт јол Аллаһвердикилин кәндләрини бөјрүндән өтүб кедирди. Аллаһвердикл дә—кәндән бүтүн ушағлары—һөһишә јыгышылдылар јолун гырағына вә саатларда отуруб Бақыдан кәлән, Бақия кәдән машыналар тамаша еләјирдиләр.

Бир дә көрүрдүн бир машини дајанырды онларниң јанында вә сүрүчү башыны чөлә чыхарыб нә ишә сорушурду онлардан — бу јол филан јер кәлир?; бу кәндл әди нолдир?; филан јерә нечә километр галыб?;— вә онлар да чаңфәшәилыгла, бир-бирләриниң сөзүңү кәсә-кәсә чаваб верилдәр, баша салырдылар. Ја да бир шәј лазым олу-

ду, мөсөлүчү машина төкмөжө су лазым олдурду, сүрүчү су истейрди, ушаглар да һамсысу су дагыча гачырды, һамысы истейрди ки, көһнө камералардан кәсид дүзәлтдикләри резин ведрәни биринчи кәтирсин ва онун кәтирдийи сујуу машина төксунлар; һамы — төкчө Аллаһвердидән башға.

Аллаһверди һеч һара гачырды, елә-еләчө даһанырды јолун ғырағында вә башлаһырды машынын ичиндикәи адамларға тамаша еләмәжә, сонра да кечәләр јуху көүрдү, чүрбәчүр јухулар: өзү кедәрди машында, өзү термосдан чај төкүб ичәрди, өзү кәјәрди шәһәрли ушагларын кәјлији рәнкбәрәнк палтарлары.

Үч-дөрд ил бундан әввәл тәзә јол чәкдиләр ва бу тәзә јол даһа Аллаһвердикили кәндләрини бөрүндән дејил, бир баш рајон мәркәзиндән кеңирди. Ушаглар даһа јолун ғырағына јығышмырды, чүнки даһа бу јолдан машын кәлиб-кетмирди, кәләндә дә рајондан кәндә кәлирди, кәндлән рајона гаһырды.

Аллаһверди одуну кәтириб күрәнини јанында дәстәчин еләди ва Гәшәм киши дә әлиндәки папирусун көтүјүнү очаға атыб деди:

— Апар һејваны гош һахыра.

Гәшәм киши һаминшә бујуруг верирди, куја ки, Аллаһверди өз ишини билмир — күндәлик ишләр илә вә бу күнләр дә Аллаһверди үчүн бир-биринини күзүдәки әкс иди.

Аһа арвад бузову Ғызыл инәјин алтындан дартыб чыхартды ки, кәндин бузовларына ғатсын. Аллаһверди дә Ғызыл инәји дарваздан адыладыб үзү ашағы кедән кәнд арасы араба јолуна дүшүдү вә јенә дә бајағы јухусуну хатырлады вә тазәдән фикирләшди ки, нә мунәсибәтлә шәһәрдән кәлмиш һәмнин кирәкәторатун әчаиб папағыны башына гојуб рајондакы дөлләкхананын ғабағында дурмалыжмыш?

Аллаһверди бир шәј бәрәдә фикирләшәндә, јарымчы гојмазды, ахыра гәдәр кетмәсәјди олмазды.

Инди дә һахыра гошмаг үчүн о һәјәтдән, бу һәјәтдән һејван чыхарыб бир-бирләри илә саламлашан, бир-бирләринә атмача атан кәндиләриңи мәһәл гојмадан хәјли көтүр-гој еләјәндән сонра ахырда бу ғарара

кәлди: она көрә јухуда һәмнин әчаиб ғырмыз мөхмәр папағы башына гојуб рајондакы дөлләкхананын ғабағында дурмушду ки, башгалары киши һәмнин папаға лагла бахмырды, үрәјини дориндијиндә лап һәсәлдә бахырды һәмнин папаға.

Аллаһверди бу ғарара кәлиб чыхды вә нәдәнсә бу фикир ону бирдән-бирә кефисәләтди, бајаг башынын үстүнә галдырыб-ендирдији балтанын кәтирдийи һәрәрат чанындаи чыхыб кетди вә о, јенә дә үшүмәжә башлады вә јенә дә үрәјиндә бу чискини пажызы сөјдү.

Архадан ону сәсләдиәр:
— О, Аллаһверди!
Аллаһверди керн ғырылды вә чамышыны ғабағына ғатыб она төрәф аддымлајан Салман кишијә бахды:

— Нәди?
— Шүкүрүн ғызы сәһнән охујур?
Аллаһверди елә бил бир балача диксинәә киши олду, сонра да деди:

— Нә.
Салман киши демсиндән дәрин бир гуллаб вуруб:

— Ону киноја чәкәчәкләр,—деди.
Аллаһверди гулагларына инанмады:
— Нә?
— Киноја чәкәчәкләр ону. Надир чәкәчәк.

Дејир ки, јаман киноја дүшән ғыздыр.

Надир һәмнин әчаиб папагы кинооператорун иди. Салман кишинин Бақыда јашајан оғлу илә достлуг едирдиләр вә буна көрә дә кәндә кәләндә дүшүмшүдә Салман киши-кәлдә. Салман киши гонағынын адыны гурурла чәкирди вә она эмәлли-һәмши һәрмәт елдирди, һәрнәдн өзү дә үрәјиндә башын ғырмызы папагдан порт иди бир балача.

Аллаһверди билирди ки, Салман киши онун тајы-тушу дејил вә зарәфәт еләмир, ама, һәңгигәт, чох көзләнилмәз хәбәр иди бу.

— Нечә јаны киноја чәкәчәк?
— Шүкүрүн ғызы сәһәнки чийини әлыб булагдан су кәтирәчәк, Надир да ону чәкәчәк киноја. — Сонра Салман киши јенә демсиндән дәрин бир гуллаб вуруб тәкрар етди. — Дејир ки, јаман киноја дүшән ғыздыр. — Сонра да Салман киши башынын булабаулаја хырда көзләрини ғыјыб күлмәсәди. Аллаһверди бу күдүмсәјини сәбәбини лап јахшыча баша дүшүдү, јәни ки, гәрибә адамдырлар бу шәһәрлиләр, бу бојда кәндлә

ғыз тапмырлар, кедиб Шүкүрүн арыг-вуруг чәдаг ғызыны киноја чәкирләр.

Салман киши «Шүкүрүн ғызы» дејидији ғызын ады Сәдәф иди вә Сәдәф биринчи синифдән та индијә киши, Аллаһверди илә бир синифдә охујурду. Әввәлчә — ушагыла, гошшу кәндликә мәктәбә кедиб-кәлирдиләр, сонралар өз кәндләриндә мәктәб тикдиләр вә инди дә һәмнин бу мәктәбдә охујудулар.

Сәдәф о әләчыјды, нә дә көзәл иди, һәтә тәһәрсиз-тәһәрсүз иди бир балача вә Аллаһверди бирдән-бирә ешитдији бу хәбәра һеч чүрә инана билмирди; Салман кишијә дүбәрә суал вермәкдән өзүнү күчлә сахлады.

Аллаһверди өзүнү күчлә сахлады ки, даһа Салман кишидән һеч нә сорушмасын.

Мәсәлә бурасындајды ки, Сәдәф Аллаһвердини дәриндән һајыл-мајыл иди, јәни вурлушуду Аллаһвердијә, ама буну һеч ким билмирди, буну төкчә Аллаһверди өзү билирди, чүнки бу јаз күләрини бир күнүңдә Сәдәф она мәктүб вермишид вә Аллаһверди дә бу мәктүбү охујандан сонра һеч кимә һеч нә демәмиши.

Аллаһверди Ғызыл инәјин дагыча кәдәкә бу тәзә хәбәр бәрәдә фикирләширди вә даһа ушүмүрдү; фикирләширди вә фикирләшүкчә дә ону ачыг-ашкар һејрәт бүрүјүрдү, һәм дә һаләсә сыхылдырды, елә бој,—һәңән?—сәбәбини өзү дә билмирди.

Салман кишинин бајагы сөзләри онун гулагларындан кетмирди: «Дејир јаман киноја дүшән ғыздыр». Даһа доғрусу, Аллаһверди бу саат бу сөзләри елә бил кинооператорун өз диллиндән ешидирди: «—Чох фотокенник ғыздыр». Бу сажар ешидирди, чүнки кәнддә галдығы дөрд күн әрзиндә «фотокенник» сөзү кинооператорун ағызыдан дүшүмүрдү вә Аллаһверди дә кедиб лүгәтә бахып бу сөзүн мәнасын әрәжиниши.

Демәли. «фотокенник ғызы» ахыр ки, тапы кинооператор.

Һәлә үстәлик елә бил һәмнин кинооператор Аллаһвердинни гулагларына дејирди дә: «—Шәһәрлә јашасәјды, кинода чәкилмәли биринчи ғыз оларды Сәдәф».

Вә Аллаһверди, кәлиб көзләрини ғабағында дајанмыш Сәдәфин ғараяныз сир-сир-фатина, арыг бәдәнини, һачылејәк ғычы киши узун ғыларына баха-баха бир мөтәлә гана билмирди.

Аллаһверди ғайдыб евә кәләндә Гәшәм киши һини ағанын ачыб гојуг-чүчөни, һиндүшкәлары һәјәтә бурәхмышиды, инди дә зирәмидән чыхартдыгы машын јағы илә ајајојунуны тапысыны јаглајдырди ки, ачылыб әртүләндә чырылдамасын.

Аһа арвад артырманын алтында самовара о салмышы.

Аллаһверди јухары ғалыб мәһраба илә бир аз исламшын сацларыны гурулады, ама әслиндә тәкчә сацларыны гуруламьды, бүтүн башыны сылкәлдәмиши.

Мәсәлә бурасындајды ки, Аллаһверди бүтүн һәјәтиндә һәк дөфә һеч нә бәрәдә фикирләшмәк истәмишиди, истейрди ки, бүтүн фикирләр башындан олсун.

Аллаһверди мәһрәбаны әлүзүјүянини јанындакы мисмардан асыб артырмадан ашағы бојланды вә самоварын јанында дајанмыш анысына ачыгыла-ачыгыла деди:

— О дурбаны көтүр гој ағызна да, көзүмүз чыхды ки!..

Гәшәм киши тәрс-тәрс оғлунә бахды вә Аллаһверди даһа һеч нә демәјиб отаға кирди вә дәфтер-китабыны јылдығы долабын јанына кәлди, јадына дүшдү ки, Сәфтор муәллим хәстәләниб јенә, бу күн биринчи дәрәсә олмајачаг, тәләсмәк лазым дејил һәмнишә киши, бир-нечә ан елә-беләчә динмәз-сәләмәз дајанды, сонра долабын ашағы көзүнү чәкиб лап дибдә, кағыз-кугузларын алтында кизләтдији мәктүбү көтүрдү.

Јенә бир мүддәт елә-беләчә динмәз-сәләмәз дајаныб әлиндә тутдугу дерәкүнү бу-күлүмш дама-дама дәфтер кағызына бахды, сонра кағыз ачыб Сәдәфин мәктүбүнү бир дә охуду үрәјиндә:

«Шаны мәктүб!»

Аллаһверди, бу мәктүбү сәнә јазырам. Аллаһверди, өүмүрдә һеч кимә мәктүб јазмамышам, бу, биринчи мәктүбүмдур. Аллаһверди, бу мәктүбү охујандан сонра, һеч кимә һеч нә демә, бу мәктүбү да чыр, јандыр, гој күлә дәнсүн. Онсуз да мән јаныб күлә дәнүрәм, Аллаһверди. Һара бахырамасә сәни көүрүм. Јухуда дә һәмнишә сәни көүрүм. Фикрим өзүмдә олмур, Аллаһверди. Бирдән елә билләрсән мән бүтүн оғланларға мәктүб јазырам. Јох, Аллаһверди, тәкчә сәнә, тәкчә сәнә. Ғисмәт олса, бир јердә сәһбәт

лаһверди бу көзләри дә биринчи дәфә иди көрдүрү, бу һөрүкләри дә. Сәдәф арыг олмамды арыг иди, амма снәси яман долу иди. Сәдәфин сифәти гарајаныз иди вә Аллаһверди инди көзләрини бу гарајаныз сифәтдән чәкә билмирди, өзүнә ачығы туурду, истәдирди бу сифәтә бахсын, амма бир шеј чыхмырды ки, чыхмырды, елә-беләчә бахырды.

Ушагында бир јердә ојнамалары, далаш-малары, бир јердә мәктәбә кетмәләри, нечә илләр бир јердә охумалары Аллаһвердинин јадына дүшүрдү вә Аллаһверди инди неч чүрә инана билмирди ки, көзләринин габәғидакы бу гыз һәмин Сәдәфдир, јәни она елә кәлирди ки, истәдирди вахт истәдирди сөзү дәј билдири, истәдирди бујуруға бујурдуғу о гыз узатга галыб, инди һәмнин гыз јохду, бу гыз исә тамам башга Сәдәфдир.

Сонра Аллаһвердинин башындан бир фикр кечди ки, бу фикр онун бүтүн бәдәнини титрәтди, лап бир төһәр еләди ону: бирдән-бирә она елә кәлди ки, евләриндәки долабын ашағы көзүндәки һәмнин мәктүбу Сәдәф јазмајбы, бу мәктүбу она Сәдәф вермәјиб; бу мәктүбу чәкинә-чәкинә она узадан һәмнин гыз Сәдәф дејилди, тамам башга бир адам иди. Јәни бу саат Аллаһверди инана билмирди ки, һәмнин мәктүбдакы бир килә көз јашы ондан өтүр дүшүб көј мүрәккәблә јазылмыш һәрфларын үстүнә.

Бу фикр Аллаһвердинин бүтүн бәдәнини кивиләтди вә о, көзләрини Сәдәфдән чәкәб Күлсүм мүәллимәнин баша салдығы төрәмә јуғла асмаг истәди, амма јенә бир шеј чыхмады вә елә-беләчә Сәдәфа бахды вә јалныз инди баша дүшүди ки, Сәдәф дә она бахыр вә аңач бүндән сонра көзләрини гызын гарајаныз сифәтиндән чәкиб дүстурларла долмуш гара лөһһәјә дикди.

Аллаһверди Күлсүм мүәллимәнин лөһһәдә јаздығы дүстурларла тамаша едирди, дејди сөзләре гулаг асырды вә бүтүн вардығы илә Сәдәфин нәзәрларини өз үзәриндә һис едирди. Ахирдә таб кәтирмәјиб Сәдәф бахды вә бу дәфә Сәдәф көзләрини јәјиндириб лөһһәјә бахды.

Аллаһверди һис еләди ки, сифәти од ту-туб јаныр.

Тәһәффүс олду вә тәһәффүсдә јенә һамы Сәдәфин башына топлашды, Сәдәф дә јенә бүлбүл кими дил-дил өтдү. Бүтүн өмүр боју

һеч вахт Сәдәфә бу гәдәр көз дикилмәши-һеч, һеч ким бу гәдәр сәбирсизликлә онун ағындан чыхан сөзү көзләмомшиди, һеч вахт она дикимшиз көзләрдә бу гүр вәчд олмамшыды. Сәдәф лап башыны тиримшиди севинчлән, чүнки Сәдәф һеч вахт өмүрүндә бу гәдәр севинчәк олмамшир.

Дәрсләр беләчә өтмүд бир-бир, тәһәффүсләр дә беләчә.

Јенә чискин башлады, сонра јенә кәсди, сонра јенә башлады вә бүтүн күнү Аллаһвердинин һалы өзүндә олмады. Мәктәбдән гарыяндан сонра бүтүн күнү Аллаһверди отагдан ешијә чыхмады.

Төшәм кишинин рајон мәркәзиндә иши варды, көјдәмир үркәни миниб кетмишди. Ајна арвад артырмада отуруб табәгчадә кәллә гәнд доғрајарды.

Аллаһверди исә отагдә отуруб пәнчәрәдән боз пәјызә бахырды. Пәнчәрәлдән көрүнән јамач башдан-баша һејвалыг иди вә һәр һејвә ағачында дә бир дәстә сығырчын варды. Сығырчыналарын чивилләшмәси бу боз пәјызән мушајәти иди вә бир гәмкинлик кәтирди.

Јамачын ашағысында Салман кишикин өвн иди вә бирдән-бирә Аллаһвердинин Салман кишијә ачығы тутду. Ачығы тутду ки, иңијә бу күн сәһәр һејвә күлүмсәјиб әләрнин јелләди.

Аллаһверди нә китаб охуја билирди, нә дәрс һазырлаја билирди, нә дә кәндә чыхмағә һөвәси варды. Елә бил өзү өзүнә гырагдан тамаша едирди вә она елә кәлирди ки, даһә әввәлки Аллаһверди дејди. Иңијә она белә кәлирди, иңијә бу чүр фикирләширди—баш ача билмирди. Бурасы мәлум иди ки, онун ады јенә дә Аллаһверди иди вә бу баш дә, бу әлләр дә, бу ајағлар дә она мөксүс иди, интәһәси мәлум дејди ки, иңијә бу адыла, башыла, әлләр—ајағларыла бәрәбар даһә әввәлки Аллаһверди дејди.

О, көзләрини боз пәјызәдән чәкиб тахта кәтилин үстүндән ајага галды, балача долаба јахынлашыб ашағы көзү чәкди вә Сәдәфин мәктүбуну кағыз-куғузун алтындан кәтүрдү, амма мәктүбу тәзәдән ачыб охумды, чүнки бирдән-бирә көшф еләди ки, бурадә јазыланларын һамысын өзбөр билди. Өзүндән асылы олмајараг Сәдәфин чүмләләрини бир-бир үрәјиндә тәкрар еләмәјә башлады.

Аллаһвердинин һеч ағына кәлмәзди ки, бу мәктүбу бу чүр әзбөрләјиб.

Кечә јорган-дешәјинә кирәндә Аллаһверди елә кәлди ки, сәһәрә кими јата билмә-јәчәк, амма јатды Аллаһверди, јатды вә бүтүн һөјагында илк дәфә рәнкли јуху көрдү: Дан јер тәзәчә сөкүлдүрдү.

О гәдәр рәнк варды ки, Аллаһверди өмүрүндә бу гәдәр рәнк көрмәмишди—күмшү, һарычык, мәхмәри...

Рәнкләр пар-пар парылдајырды. Һәр тәрәфшә шуа сачырды рәнкләр. Аллаһверди бу рәнкләрин ичидә иди.

Бу рәнкләр Аллаһвердинин бүтүн бәдәниндән ахыб кечирди.

Аллаһверди билирди ки, бу јухудур вә ону дә билирди ки, бу Сәдәфин јухусудур.

Сәдәф өзү јох иди, амма Аллаһверди билирди ки, бүтүн бу рәнкләр Сәдәфдән өтүрдү вә әслиндә бүтүн бу рәнкләр елә Сәдәфин өзүдүр.

Амма јенә Гөшәм кишинин сәси кәлди:

— Ә, Аллаһверди, күн күнотәни кечди, дурсан!

Аллаһверди јухудә дә олса билирди ки, иңиләрдә сәси ешилчәк вә горхурду, горхурду ки, бу рәнкләр јох олуб кедәчәк—күмшү, һарычык, мәхмәри...

— Ә, Аллаһверди!

Аллаһверди көзләрини ачыды вә елә бил бирдән-бирә һәмнин рәнкләр отага дә долду, сонра јаваш-јаваш бу отағын диварларна, дөшмәксинә, таванына һолду; бир аңлыг Аллаһвердијә елә кәлди ки, бу сәһәр баһар бајрамына ачылар, баһар бајрамыдыр бу күн.

— О, һолдуң?

— Дурурам!

Аллаһверди һөзәтә дүшәндә Ајна арвад Гызыл иңијә сағырды. Гызыл иңијә јенә дә артырмаын ағында дәјәнмишды, чүнки иңијә дә чискинләјирди. Бузон дә елә һеј дартынарды ки, һамыны әмсин, башыны елә һеј вуруду аңасынын дөшүнүн алтына.

Чискинләјирди, амма бу чискин Аллаһвердинин үрәјини һеч сыхыб-еләмирди, үшүмүрдү дә Аллаһверди вә о, кәлиб көјдәмир үркәни төвләдән чыхарданда Гөшәм киши тәзәчүблә оғлуна бахды—һомшиз көзләри јумула-јумула, дејинә-дејинә әти сувармағә апаран Аллаһвердинин кефи инди ачыг-ашкар көк иди.

Мәликин көһәр мајјаны јенә дә архын гырағында иди, алапача дајчасы дә бөјүндә. Аллаһвердинин кәрән кими, Мәликин әснәјә әснәјә вердији суна бу олду:

— Дунан иңијә кийлә кәлмәмишдин?

Аңач инди Аллаһвердинин јадына дүшүди ки, Чәдәр дунан ахшам кино кестәрәчәкди вә о, кәндә јашадығы бүтүн мүдәтт әрзиндә илк дәфә буну јалындан чыхарыб, клубә кетмәјиб. Аллаһверди нә тәссүфләнди, нә дә һејсиләнди, чүнки һәр тәрәфи басмыви бу боз пәјызәдән о тәрәфдә Аллаһвердинин өз алымы варды даһә вә бу алаһ рәнкли иди, чүрбәчүр рәнкләр—күмшү, һарычык, мәхмәри...

Аллаһверди көјдәмир үркәни чәлиб һәјтәрләриндә гәјизәндә Гөшәм киши јенә тәзәчүблә оғлуна бахды вә бу дәфә лап дөғит гәтди ки, Аллаһвердинин бу һөјәтдән, бу евлән, бу тәсәруфатдан конардакы һөјагында әмәли-башлы бир һадисә баш вериб; Гөшәм киши буну дә һис еләди ки, һәмнин һадисә чаванығыла бағдылар. Сонра оғлунын балағары топуғундан јухарыда галмыш шалварына диггәт еләјиб фикирләшди ки, Аллаһвердијә тәзі шалвар алмаг ләзимдыр,—өзү узаныб кәли, шалвары кәләлиб.

Әлбәттә, Аллаһверди дәдәсинин фикирләриндән хәбәрәз иди вә шәстә кәлиб Гызыл иңијә табағына гатды, һахыра гошмаг үчүн тәзәдән һөјәтдән чыхды.

Аллаһверди үзүвағы кәдән кәнд арасы араба јолула адымлајырды вә бирдән фишдырығла бир ојун һавасы чәлмәгә башлады вә бирдән-бирә дә баша дүшүди ки, сәһәрдән бәри—јериндән галхайдан иңијә гәрдән—һәмни һаваны үрәјиндә чәлир; һәм дә баша дүшүди ки, бу һава онун көрдүјү јухуну, һәмни рәнкли јухуну давамдыр.

Архадә өскүрдүрләр вә Аллаһверди башыны дөндөриб көрдү ки, Салман кишидир, демисини түстүләдә-түстүләдә чамышыны кәтирди.

Салман киши елә бил Аллаһвердинин она бахмағына бәнд имиш, башлады һаванын гарасына дејинмәјә:

— Ә, белә дә һава олар?!—Сонра Салман киши бир-ики јағлы сөз деди һаванын гарасына, сонра дә деди:—Һадир дә чыхды кетди.

Аллаһверди ајаг сахлады вә ачыг-ашкар һисс еләди ки, һәфәси гаралыр. Сонра ча-вабыны өзү лап јахшыча билдији бир суал верди:

— Бәс кино чәкмәјәчәк?

— Нә кино ә? Бу һавада да кино чәкәр-ләр? — Салман киши билән адамлар киими әлини јелләди вә јенә һаванын гарасына бир-ики јағлы сөз дејиб әләвә еләди:— Баш-га рајона кедиб чәкәчәк. Дејир ил он ики ај бурада отуруб көзләјә билмәрәм ки, кө-рүм һавахт күн чыхачаг... Дүз дејир дә...

Аллаһверди өзүнү күчлә сахлады ки, со-русун: «Бәс Сәдәф?».

Аллаһверди һеч нә сорумады, чүнки һәр шеј мә'лум иди: бу пајыз јахшы от да ола-чагды, јахшы чәрәк дә олачагды, амма Сә-дәф даһа сәһәнки чийиннә алыб булаг ба-шында киноја чәкилмәјәчәкди.

Аллаһверди Сәдәфи көрдү, Сәдәфин ту-тулмуш сифәтини көрдү, дүнәнки севинчдән сонра Сәдәфин пәртлијини көрдү вә Сәдә-фин бу пәртлији онун да бүтүн ичиндән ке-чиб чыздагыны чыхартды вә о, өзүнү күчлә сахлады ки, керн чөнүб дүз елә Салман ки-шинин үзүнчә биһермәтлик еләмәсин, го-нағынын абрыны бүкүб этәјинә вермәсин.

Аллаһверди баша дүшдү ки, Сәдәфә нә исә демәк лазымдыр, Сәдәфин көплүнү ал-маг лазымдыр вә буну елә Аллаһвердинин өзү еләмәлидир, амма орасыны да баша дүшдү ки, бу чоһ чәтин олачаг. Чәтин ола-чаг она көрә ки, Аллаһверди әмәлли-башлы утанырды Сәдәфдән.

Аллаһверди фикирләшди ки, бәлкә мәк-туб јазсын Сәдәфә вә үрәјиндәки бүтүн сөз-ләри көчүртсүн бу мәктуба, јә'ни бу мәктуб да рәнкли олсун — күмүшү, нарынчы, мөх-мәри... Амма һисс еләди ки, чүр'әти чатма-јачаг бу мәктубу Сәдәфә вермәјә.

Сонра фикирләшди ки, мәктубу Бақыдан јазар Сәдәфә, Бақыја кедиб института ки-рәндән сонра, амма баша дүшдү ки, Бақыја кетмәји дә чоһ чәтин олачаг, чоһ ағыр ола-чаг, чүнки үрәји галачаг бурда, Сәдәфин јанында.

АШЫГ
ӨЛӘСКӘРИН
АНАДАН
ОЛМАСЫНЫН
150 ИЛИЈИ
ГАРШЫСЫНДА

АШЫГ поэзијасы һәмшиә халгын һөјәт, мән-шәт вә аруз-әмәлләри илә сыхы сурәтдә бағ-лы олдуғундан өз тәбиәти е'тибары илә реал-лист поэзијадыр. Ашыг Өләскәрин ше'рлеринни лист поэзијадыр. Ашыг Өләскәрин ше'рлеринни биганадары ону Јашадыгы мүнәти Јахшы көрә би-ганәдәри (әһәтәли көрә биләчәги) бир јүксәклијә галдыра билмишди. Онун реаллизи күчлү, зәми-нәлидир.

Өләскәр Јарадычылығынын хусусијәтләринин Јалныз онун дәврү, мүнәти вә гүдрәтли исте дады илә изаһ етмәк биртәрәфли оларды. Өләскәрин инкишафында ше'р әнәһәмәзини дә мүнүм ролу олмушдур: Ашыгын чоһ марағлы вә зәһкин Ја-радычылығына М. П. Вагфин, М. В. Виддинин, Ә. Нәбатинин, Сары Ашыгын хејрирах тәсире олмушдур.

Ашыг Өләскәрин әсәрләри онун өз зәманәси-нә, һөјәтә мүнәсибәттин, көзәллији вә онун «га-нулларыны» нечә баша дүшдүјүнү, шаирин есте-тик идеальны ајдын көстәрир.

Ашыг тәхминән бир әср өмүр сүрмүшдур. Бу узун дәврүн зәһкин тарихи һадисәлери онун Ја-радычылығына бу вә Ја дикәр шәкилдә өз мөһ-рүнү вурмамшы дејилдир. Буна көрә дә мөвзу-мәтләб чәһәтдән онун ше'рлериндәки мөхтәлиф-лији вә зиддијәтләри дәврүн өз зиддијәтләри илә изаһ етмәк лазымдыр. Ашыг Өләскәр чоһ һәссас, көзүачыг, һазырчаваб бир шаир, дәврү-нүн һадисәләрини дүјүб мә'наландыра, мөвзула-ры поэтик јүксәклијә галдыра билән гүдрәтли сә-нәткар олмушдур. Вөјүк исте дада, кәсәрли ше'р дилинә саһиб олан сәнәткар һеч ола билмәзди ки, дәврүнүн бир сыра тарихи һадисәләри вә узун илләр иһерисиндә Јашадыгы феодал-буржуа чә-мијјәти һагғында даһа чоһ, даһа тутары сөз де-мәмиш олсун. Лакин Ашыг Өләскәрин сијасы руһда дејилмиш бир чоһ ше'рләри һәлә тапылыб үзә чыхарылмамышдыр. Һәтта, әлдә едилмиш гошмалары чоһунун заманы вә мөканы да бир јердә гејд олунмадығындан, бөјүк ашыгын сима-сыны тамам ајдынлығы илә, һәртәрәфли көстөр-мәк мөүјән чәтиликләр тәрәдир. Буһунла белә, Ашыг Өләскәрин топланмыш әсәрләри көздән ке-чирилдикдә ајдын көрүнүр ки, о, халгын һөјәт вә мәншәтинә чоһ јахын вә дәрдләринә һәләт шәрик олмушдур. Она көрә дә бә'зән биләвәси-тә, бә'зән долағысы илә Азәрбајҗанда феодал-буржуа чәмијјәтинин чиркиһликләрини, бәјлә-